

ЄВРОПЕЙСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ

Постановка проблеми в загальному виді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку суспільства полікультурна освіта й виховання знаходяться в центрі уваги педагогів Західної Європи. Тема полікультурної освіти й виховання залишається однією із центральних на конференціях Європейського товариства порівняльної педагогіки з 1988 р. Багато педагогів із тривогою відзначають ріст націоналістичних настроїв, особливо серед етнічних меншин. Вони бачать прояв подібного етноцентризму у ворожості корінних меншин як до домінуючих етнічних груп, так і до нових субкультур мігрантів. Його джерела вбачаються в наслідках освітньої асиміляції й «культурного геноциду» етнічних меншин.

Країни ЄС багаторазово підтверджували необхідність полікультурної освіти та виховання. Така позиція зафіксована в численних документах Ради Європи, починаючи з 1960 року. Важливою причиною полікультурного виховання для Західної Європи виявився великий вплив іммігрантів, що привело до якісних демографічних й економічних змін. Так, у Великій Британії до середини 1990-х років кількість вихідців з мусульманського світу становила майже 1 млн. осіб. У Німеччині число іммігрантів з 1974 по 1997 рік виросло з 4,1 млн. до 7,3 млн., становлячи близько 9% населення. У Франції в 1990 р. кількість іммігрантів становила близько 4 млн.

Західноєвропейські педагоги бачать у полікультурному вихованні вихід із кризи в міжетнічних відносинах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У країнах Західної Європи, США та Канаді ідеї полікультурної освіти вивчаються вже кілька десятиліть (J.A.Banks, H.Hernandez, A.M.Klein, Keith A.McLeod, Eva Krugly-Smolka, Mary Stone Hanley, S.Nieto), в Україні вони тільки починають свій розвиток (О.В.Сухомлинська, Л.А.Голик, О.Грищенко, В.Солодовник й ін.). Існують окремі дослідження російських учених у цій області (Ю.В.Арутюнян, Н.М.Лебедева, В.В.Макаев, З.О.Малькова, Л.Л.Супрунова й ін.).

На сьогоднішній день у педагогічній теорії й практиці не існує цілісної концепції полікультурної освіти, незважаючи на розробленість її окремих аспектів. Підставами становлення ідеї полікультурної освіти є теорії особистісно-орієнтованої освіти (Н.Н.Васильєва, Н.Б.Крилова, В.М.Монахов, В.В.Серіков, В.Т.Фоменко, І.С.Якіманська, Є.Н.Шиянов), мігрантської педагогіки (Є.В.Бондаревська, І.В.Бабенко, О.В.Гукаленко), культурологічного підходу, що розробляє ідеї освіти як діалогу культур й освіти в контексті культури (В.С.Біблер, Н.Б.Крилова, С.Ю.Курганов).

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Частина західноєвропейських педагогів продовжує, однак, стояти на позиціях монокультурності й воліє не помічати загострення проблеми полікультурного виховання. Показовий у зв'язку із цим обмін думками на XVIII конференції Європейського товариства порівняльної педагогіки (липень 1998 р.). Коли вчений з Угорщини Г.Ленард, говорячи про актуальність проблеми навчання етнічних меншин, послався, зокрема, на приклад Франції, француз Ф.Оривель різко відповів, що в них немає меншин і немає проблеми. На жаль, події у Франції останніх років підтвердили, що проблема існує і її треба вирішувати.

У правлячих колах Західної Європи визнається злободенність полікультурного виховання. Так, Роман Герцог (ФРН) у своєму виступі в 1996 р. першочерговим завданням школи визначив налагодження дружніх відносин «людей з різних етнічних груп», підготовку до життя в неоднорідній культурі Німеччини.

Незважаючи на рекомендації Європарламенту й Ради Європи, декларації відомих політиків, офіційні кола провідних країн Західної Європи фактично не приділяють полікультурному вихованню уваги, на яку воно заслуговує. Поворот до полікультурного виховання відбувається вкрай повільно, однак ознаки його очевидні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цього дослідження є постежити шлях розвитку полікультурної освіти в Західній Європі, висвітлити її основні риси та тенденції розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

У політиці провідних країн Західної Європи при організації виховання етнічних меншин зіштовхнулися два підходи: на асиміляцію й підтримку особливих культурно-освітніх інтересів. Основним орієнтиром державної політики провідних країн Європи при навчанні представників національних й етнічних меншин залишається асиміляція – інтеграція в культуру домінуючих націй. Таку мету, наприклад, мають “класи французької культури” для дітей іммігрантів у Франції. Аналогічну мету ставлять і органи освіти Великої Британії. Вони виключають створення особливих класів для іммігрантів і пропонують виховувати повагу до домінуючої культури, уводити іммігрантів, що вчаться, у британське суспільство, а не очікувати від національної системи освіти діяльності по збереженню цінностей різних спільнот іммігрантів.

Культурній асиміляції етнічних меншин шляхом виховання й освіти віддають перевагу й в офіційних колах Німеччини. Показова у зв’язку із

цим промова Йоханна Рау, який відзначив, що слід забезпечити культурну універсалізацію меншин і не мати ілюзій про перспективу їхньої культурної самостійності.

У цілому ідеї полікультурної педагогіки, рекомендації й директиви Ради Європи щодо полікультурного виховання далекі від систематичного здійснення. Лише в окремих країнах, зокрема в Данії, Нідерландах і Швеції, на офіційному рівні полікультурне виховання визнане одним з основних напрямків навчання й виховання, особливо в початковій школі. І все-таки полікультурність знайшла відбиття в шкільних програмах і практиці виховання й навчання багатьох країн Західної Європи. Так, дані по Великій Британії, Голландії, Франції й Швеції свідчать, що ці країни вживають заходів у дусі полікультурного виховання по трьох напрямках: полегшення шкільного успіху дітей – вихідців з етнічних меншин (перехід до стратегії профілактики відставання, диференціація навчання); впровадження в освіту білінгвізму, навчання рідною мовою; звертання полікультурного виховання не тільки до меншин, але й до провідного етносу для розвитку взаєморозуміння, взаємозбагачення [1].

Характерна у зв'язку із цим динаміка позицій Національної асоціації полі расової освіти і виховання (National Association of Multiracial Education – NAME) у Великій Британії. Її лідери пройшли шлях від прихильного наміру допомогти меншостям асимілюватися й поринути в домінуючу культуру до педагогічної програми підтримки різноманіття культур у британському суспільстві. Ця програма, розроблена наприкінці 70-х рр. ХХ ст., передбачає: введення інформації про національні меншості в навчальні посібники; створення посібників і навчальних програм для учнів з етнічних і расових меншин; урахування у навчальних програмах пропозицій щодо виховання усвідомлення етнічної приналежності; спеціальні заняття по ознайомленню з культурами меншостей.

Концепція антирасистської освіти сформувалася у Великобританії на початку 1980-х років спочатку як альтернатива полікультурної освіти. Представниками антирасистського напрямку є Каррінгтон, Коул, Троун, Муддарт та ін. На їхню думку, принципова різниця між полікультурною й антирасистською освітою полягає в тому, що всі педагогічні моделі, що мають відношення до полікультурної освіти, в основі своїй орієнтовані на культуру, у той час як концепція антирасистської освіти концентрується на структурі суспільства. На думку цих авторів, на відміну від моделей полікультурної освіти, які націлені на виховання поважного ставлення до культурних розходжень, концепція антирасистської освіти припускає формування активної позиції стосовно нерівності й несправедливості.

В останні роки у Великобританії й інших країнах намітилася тенденція до зближення обох концепцій аж до їхнього об'єднання. Цьому сприяють педагогічні дискусії, що ведуться в європейських країнах, покликані виробити педагогічні стратегії в рамках полікультурної освіти і виховання, спрямовані проти проявів расизму, екстремізму й ксенофобії. На думку багатьох дослідників, антирасистська освіта є частиною полікультурної, за умови, що політичним факторам буде надано належної уваги.

Тим не менш в багатьох країнах, як і Великій Британії, ідеї полікультурної освіти не одержують масштабного виходу в практику. Педагогічні проекти, які засновані на цих ідеях, відсуваються на задній план. Фактично відсутні систематичні педагогічні зусилля, спрямовані на збереження культури малих етносів, особливо громад іммігрантів. Перспективи полікультурної освіти розглядаються досить стримано. Представники влади воліють обмежуватися деклараціями, за якими ідуть малозначимі практичні заходи. До подібних декларативних документів відноситься, наприклад, доповідь департаменту освіти Великої Британії “Освіта для всіх” (1985), де проголошена політика плюралізму,

спрямована на збереження оригінальних культур національних меншин й усвідомлення приналежності до цих культур.

В офіційних колах багатьох провідних країн Західної Європи схильні бачити в масштабному полікультурному вихованні сепаратизм і погрозу національній школі. Висловлюються побоювання, що новоприбулі зі своїми традиціями й оригінальною культурою порушать національну цілісність. У подібному дусі трактувала, наприклад, проблему Консультаційна рада іммігрантів країн Британської Співдружності (1969). Рада пропонувала іммігрантам самим піклуватися про збереження своєї культурної ідентичності. Їм відмовляли в праві навчання рідною мовою в громадських школах. Влада не бачила необхідності навчання дітей етнічних меншин людьми тієї ж етнічної групи. Вони були проти використання громадської освіти для збереження культури етнічних меншин.

На особливому місці в Західній Європі проблема полікультурного виховання корінних меншин. Частина з них домоглася певних успіхів у боротьбі за задоволення власних культурно-освітніх потреб: каталонці й баски в Іспанії, шотландці, валійці у Великій Британії, шведи у Фінляндії й ін. Так, помітні успіхи полікультурної освіти і виховання після надання автономії в 1978 р. у Каталонії й Баскії (Іспанія). Каталонці й баски одночасно виступають як домінуючі регіональні культурні групи і як меншини в межах всієї країни. Закони автономій передбачають необхідність оволодіння двома мовами (корінною й іспанською). Вони гарантують право навчання рідною мовою. Від учителів вимагають знання корінної й іспанської мов. Лінгвістична й культурна самостійність у сфері освіти розглядається більшістю корінних жителів як основа автономії.

У Каталонії мова навчання в загальноосвітній школі обирається відповідно до побажань батьків. У більшості державних початкових шкіл викладання ведеться каталонською мовою; у старших класах популярніше навчання іспанською мовою. Свідомство про загальну освіту

видається лише при підтвердженні достатнього знання корінної мови. Каталонські вузи мають право обирати мову викладання з урахуванням думки студентів. У всякому разі в університетах у навчальному процесі поряд з іспанським повинна використовуватися й каталонська мова.

У Баскії освітня політика також спирається на етнічні коріння і корінну мову як символ національної ідентичності. Ескуара (мова басків) обов'язкова на всіх щаблях освіти. Однак результати білінгвального навчання в Каталонії й Баскії розрізняються. Каталонська мова одержує поширення не тільки серед корінного етносу, але й серед некаталонців. У Баскії ситуація інша: ескуара важка для вивчення й не може суперничати з іспанським як інструмент одномовного суспільства.

Великобританія в 1967 р. зрівняла валійську мову в правах з англійською на території Уельсу. На початку 1980-х рр. кількість мовців валійською склала близько 20% населення Уельсу (500 тис.). Зростає число школярів, що вивчають шкільну програму валійською мовою, збільшується перелік базових дисциплін середньої освіти, які викладаються валійською мовою, створюються спеціальні навчальні центри для надання допомоги по вивченню цієї мови. У результаті спостерігається ріст мовців валійською мовою серед дітей до п'яти років.

Проблема полікультурної освіти та виховання в Німеччині має надзвичайно велике значення для країни, тому що загальна кількість іноземців, що проживають у ній, перевищує 5 млн. чоловік. Термін “іммігранти” розповсюджений у документах, що визначають загальноосвітню й соціальну політику держави. При цьому німецькі вчені (Г.Есінгер, Г.Хайнрікс, Х.Тамм, Д.Пачель й ін.) вважають, що перебудова діяльності навчальних закладів повинна проводитися з урахуванням полікультурного компоненту й включати: орієнтацію виховно-освітньої роботи на “життєві ситуації” дітей; перехід до “відкритого планування”;

апробацію технологій освіти та виховання з урахуванням різноманітних потреб і можливостей дітей; введення білінгвізму й ін.

Основні підходи до соціально-педагогічної роботи в Німеччині базуються на положеннях: “допомога й виховання замість покарання”, “розуміння замість осуду”, “добровільність замість контролю”, “щирість, довіра”, “сімейна орієнтація”, “об'єднана допомога – комплексна допомога”. Ці положення ґрунтуються на гуманістичній психології, що виходить із того, що кожна людина хоче бути серйозно сприйнятою у своїй готовності й бажанні жити в злагоді й спокої з іншими людьми й для реалізації свого наміру потребує підтримки.

Вивчення досвіду Німеччини в адаптації іммігрантів і надання їм підтримки й допомоги дозволяє виділити напрями рішення даної проблеми в країні: допомога й підтримка учням-іммігрантам й їхнім сім'ям реалізується на основі певних принципів, які служать для підтримки функції соціальної допомоги в рамках загальної системи служб; надана допомога завжди повинна відповідати конкретному випадку; допомога вимушеним іммігрантам може бути надана навіть й у тому випадку, якщо за нею не звертаються й повинна виступати, як правило, як останній засіб, коли іммігрант не в змозі допомогти собі сам; адаптація дітей представників національних меншин здійснюється шляхом уведення німецької мови як рідної й німецької мови як другої мови навчання.

Інша сторона цієї проблеми – недопущення акультурації дітей з етнічних меншин, прилучення їх до провідного в країні типу культури, їхньої повноцінної інтеграції в соціум. У Німеччині, наприклад, такий тип освіти практикується стосовно дітей *Gastarbeiter*. Здійснюється політика дезінтеграції, що переслідує мету їхнього якнайшвидшого виселення з країни після зникнення необхідності в робочих руках їхніх батьків. Така освітня політика готує їх до ре-еміграції й одночасно відмовляє у використанні духовних багатств пануючого суспільства. Мова йде про сегрегацію, що має

як фізичні (житлові гетто, спеціальні школи), психологічні, так і політичні (дискримінація, расизм) компоненти [3].

З огляду на такі негативні явища, полікультурна освіта і виховання є офіційним курсом Європейського Союзу. Міжнародні організації Західної Європи прийняли пакет документів, що ініціюють полікультурне виховання.

Полікультурне виховання в Західній Європі має чимало подібного із загальноєвропейським вихованням. Це викликано декількома обставинами: по-перше, значна частина іммігрантів прибуває з інших європейських країн; по-друге, полікультурне й загальноєвропейське виховання адресоване тим самим суб'єктам; по-третє, використовуються подібні дидактичні матеріали (ігри, історичні відомості, фольклор різних народів Європи); по-четверте, робиться наголос на вихованні взаєморозуміння європейців.

У рамках постійної конференції європейських міністрів світи Ради Європи формується загальна стратегія діяльності. 19-я сесія “Освіта 2000: тенденції, конвергенція й пріоритети для загальноєвропейського співробітництва” стала ключовою для усвідомлення загальноєвропейських цінностей в освіті. На 20-й сесії “Освітня політика для розвитку демократичного громадянства й соціальна згуртованість: завдання й стратегії для Європи” були намічені загальні цілі подальшого розвитку в контексті гармонізації освітніх політик різних країн Європи. Рада Європи як міжнародна організація активно впливає на формування національної політики в галузі освіти, коректуючи принципи керування національними системами освіти.

Зараз учні й учителі навчальних закладів багатьох країн мають можливість брати участь у різноманітних європейських освітніх програмах і проектах. “Європа в школі” – освітня програма, проведена під егідою Ради Європи, Європейської Комісії, Європарламенту і Європейського культурного фонду, існує в Європі починаючи з 1953 р.

На сьогоднішній день у програмі беруть участь 32 європейські країни. Основні ідеї програми “Європа в школі” – об’єднання зусиль людей різних країн заради розвитку європейської освіти, виховання відповідальності за сьогодення й майбутнє народів Європи, за збереження миру, утвердження демократії.

Розвиток полікультурної освіти та виховання багато в чому буде залежати від того, як в остаточному підсумку виявиться шлях глобалізації освіти. Німецький педагог (U.Hannerz) пропонує чотири можливих сценарії такого розвитку. Перший – це сценарій дозрівання, заснований на рівноправному діалозі й обміні інформацією між великими культурними центрами, з одного боку, і периферією, з іншої. Другий - сценарій глобальної гомогенізації, згідно з яким всі країни копіюють західний (американський) спосіб життя. Третій – сценарій “насичення” місцевих культур продуктами західної цивілізації, що витісняють національні цінності й традиції. Четвертий – сценарій “периферійної корупції”, що припускає освоєння периферією лише окремих зовнішніх форм західної культури при повному перекручуванні її справжнього змісту. Оптимальним є сценарій “дозрівання”, тому що саме він заснований на плюралізмі й рівноправності культур, міжкультурній взаємодії освітніх систем, обміні інформацією й ідеями, заснованими на діалозі культур. Але кожна країна має зробити свій вибір та працювати в обраному напрямку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Полікультурне виховання в сучасній Європі має наступні характерні риси: зверненість до всіх школярів, включаючи вихідців з етнічних меншин й етнічної більшості; спрямованість на зміну змісту й методів освіти, в результаті чого полікультурність стає основним педагогічним принципом; відбиття динамічного культурного середовища, зосередженість на взаєморозумінні й культурному обміні, подоланні бар’єрів культурного

відчуження; інтеграція в соціальні, гуманітарні й природничі науки, що дозволяє підкреслити загальнолюдський характер наукових знань.

Оцінюючи стан полікультурної освіти й виховання в країнах західної Європи, варто визнати, що цей напрямок все-таки не є пріоритетом освіти й педагогіки. Полікультурна освіта є лише досить важливим інструментом мобілізації трудових ресурсів для різних галузей економіки й забезпечення стабільності в європейському суспільстві. У школі нерідко замовчують такі питання, як міжетнічні конфлікти, етнічні націоналістичні стереотипи, культурні забобони. Тим часом, полікультурність особистості – це не природжена якість, вона не має генетичного походження. Вона соціально детермінована й повинна виховуватись спільними зусиллями педагогів та громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джурицкий А.Н. Зарубежная школа: современное состояние и тенденции развития / А.Н.Джурицкий. – М.: Владос, 1993. – 356 с.
2. Cole M. Teaching and Learning about Racism: A Critique of Multicultural Education in Britain / M. Cole. – Macmillan Press, 1986. – 124 p.
3. Ширин А. Г. Билингвальное образование в отечественной и зарубежной педагогике: автореферат дисс. ... доктора пед.наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А.Г. Ширин.- Великий Новгород, 2007. – 24 с. // <http://vak.ed.gov.ru/announcements/pedagogicheskie/ShirinAG.doc>

АНОТАЦІЯ

Полякова Я.В. Європейські концепції полікультурної освіти і виховання. У статті розглядаються особливості процесу становлення полікультурної освіти і виховання в Західній Європі, висвітлено її основні риси та тенденції розвитку.

Ключові слова. *Полікультурна освіта та виховання, культурна асиміляція, полікультурна педагогіка.*

АННОТАЦИЯ

Полякова Я.В. Европейские концепции поликультурного образования и воспитания. В статье рассматриваются особенности процесса становления поликультурного образования и воспитания в Западной Европе, его основные черты и тенденции развития.

Ключевые слова. *Поликультурное образование и воспитание, культурная ассимиляция, поликультурная педагогика.*

SUMMARY

Polyakova Y.V. European conceptions of multicultural education and education. The article deals with the peculiar features of multicultural education in the Western Europe, its main characteristics and trends of its development.

Key words. *Multicultural studying and education, cultural assimilation, multicultural pedagogics.*